

Abstrakta příspěvků na mezinárodní konferenci

Hlavní referáty

MIROSLAV SABOL – ĽUDOVÍT HALLON – ANNA FALISOVÁ
Stav československého a zejména slovenského hospodářství po druhé světové válce a jeho postupná obnova

Československá ekonomika se nacházela po skončení války v obtížné situaci. Měna byla rozvrácena inflací. Stát neměl k dispozici zásobu hodnotných měn pro zahraniční obchod, který měl obstarat suroviny pro domácí průmysl, v drtivé části závislý na jejich dovozu. Před válkou bylo Československo soběstačné jediné v těžbě uhlí; Slovensko ani v tom. Státní dluh představoval dlouhodobé břemeno. Aktiva v peněžnictví se nacházela v nedobytných pohledávkách v Německé říši. V primárním sektoru a energetice zůstala znehodnocená půda, zničené lesy, vyrabované a zatopené doly, zanedbané těžební zařízení, opotřebované a rozbité elektrárny a plynárny. V sekundární sféře zápasilo československé hospodářství se zničenými továrnami, odvláčenými stroji, s vyčerpaností zásob surovin a materiálu, se zanedbanými investicemi. Bylo nutné přeměňovat jednostranně rozvíjející se válečný průmysl na mírovou výrobu. V dopravě vládl katastrofální nedostatek lokomotiv, vagónů a automobilů. Rovněž bylo třeba obnovit zničené tunely, mosty, neudržované silnice, tíživý byl nedostatek pohonných hmot a uhlí. Škody na pracovním trhu způsobovali zdravotně podlomění dělníci se špatnou pracovní morálkou a přebujelý administrativní aparát. Území Slovenska nebylo válkou rovnoměrně postiženo jako celek a nebylo válkou zničeno tak jako evropská část Sovětského svazu, Polsko nebo Jugoslávie. Některé části Kysuc, Oravy, Liptova, ale především východního Slovenska se svými přímými následky válečných operací můžeme přirovnat k některým zničeným oblastem ve zmíněných státech. Rozsah škod v průmyslu, dopravě na obytných či hospodářských budovách na východním Slovensku jednoznačně ukazoval, že tato oblast byla během války v rámci celého Československa nejvíce postižena. Karpatsko-dukelská operace byla totiž jednou z mnoha velkých útočných operací na strategických směrech Sovětské armády proti bránícím se fašistickým vojskům v Evropě. Je známo, že 85 % průmyslových kapacit Československa bylo soustředěno v českých krajích. Jelikož válečné události způsobily vážnější škody právě na Slovensku, zachovala se tak relativně neporušená průmyslová základna československého hospodářství. Československo bylo proto jako jeden z měla frontových států schopno vlastními silami zvládnout obnovu válkou zničené země a ve srovnání se sousedními státy rychleji ukončit poválečnou konsolidaci svého hospodářství.

BOHUMIL JIROUŠEK

Normalizace jako způsob řešení krize. Oldřich Říha jako normalizační ředitel Ústavu československých a světových dějin ČSAV

Pokrizová obnova může být následně v dějinách hodnocena kladně, ale také záporně, záleží na událostech, které označíme jako krizi, a případně i na jejich hodnocení v budoucnosti. O pokrizové obnově se tak dá někdy hovořit i v překvapivých souvislostech, což je v naší minulosti – vynecháme-li vznik protektorátu – především případ normalizace/konsolidace počátkem sedmdesátých let 20. století, a i tady se liší český a slovenský pohled na posrpnový vývoj. V rámci komunistické konsolidace poměrů se můžeme podívat i na události v Československé akademii věd. Tento příspěvek se konkrétně soustředí na proměnu v historických vědách. Historik Oldřich Říha (1911–1974) patřil k výrazným osobnostem české vědy v éře marxismu-leninismu, v padesátých letech byl děkanem Filosoficko-historické fakulty Univerzity Karlovy, posléze působil jako vedoucí katedry obecných dějin na znovusjednocené Filozofické fakultě UK, v roce 1970 byl ovšem pověřen – jako externí ředitel – vedením nově ustaveného Ústavu československých a světových dějin ČSAV. Příspěvek se zaměřuje na to, jak Historický ústav ČSAV je po srpnové okupaci vojsky Varšavské smlouvy (1968) – podobně jako řada dalších společenskovědních pracovišť Československé akademie věd – transformován na nový Ústav československých a světových dějin ČSAV, na pověření Oldřicha Říhy, jako osvědčeného komunisty a člena-korespondenta ČSAV, vypracováním koncepce nového ústavu, řešení personálních otázek v souladu s požadavky Presidia ČSAV i tehdejšími „zákonnými opatřeními“. Oldřich Říha za tuto činnost byl krátce před svou smrtí také odměněn tehdejší nejvyšší vědeckou hodností, pozicí akademika ČSAV.

Panel I.

Mezinárodní aspekty obnovy. Část I.

PÉTER BENCSIK

Dvojitý nový začátek: maďarsko-československé vztahy v roce 1956 a po něm

Ačkoli byla v roce 1949 mezi Československem a Maďarskem podepsána „smlouva o přátelství“, tyto vztahy byly během Stalinovy éry zmrazeny a probíhaly pouze sporadicky v oblasti hospodářské a státní bezpečnosti. První summit se konal v předvečer 20. sjezdu KSSS na začátku roku 1956. Obě země prošly procesem destalinizace, který ovlivnil i jejich vztahy. Maďarská revoluce v roce 1956 narušila právě započatou spolupráci. Na československé straně byla přijata řada vojenských, státně bezpečnostních

a propagandistických opatření, aby se čelilo výzvám, které revoluce představovala. Po sovětské vojenské intervenci a vytvoření Kádárovy vlády musely být vztahy restartovány. Úplně první zahraniční vládní delegací, která do Maďarska přijela po potlačení revoluce, byla československá delegace vedená Viliamem Širokým. Československo sehrálo významnou roli v pomoci Kádárově vládě. V jejím rámci byla Maďarsku zaslána úvěrová a hmotná pomoc, včetně značného množství elektřiny, uhlí, operativního vybavení státní bezpečnosti, zbraní a obušků. Československá strana se navíc – a podporovala v tom Sověty – vměšovala do maďarské domácí politiky, kvůli čemuž se Kádár neustále posouval doleva. Na základě rozsáhlého archivního výzkumu v Praze, Bratislavě a Budapešti se prezentace bude zabývat i vývojem sporů mezi oběma zeměmi, včetně myšlenek na výstavbu vodních elektráren na Dunaji a problémů maďarské menšiny na Slovensku.

ROBERT SCHMIDTCHEN

Od ruin k strukturám: Náprava škod a stabilizace Spolkové republiky (1946–1960)

Po rozpadu nacistického státu se Němci potýkali s troskami nacistické vlády v mnoha ohledech: Říše byla vojensky a politicky poražena, její města, infrastruktura a průmysl ležely v troskách. Již tak napjatou sociální situaci dále zhoršovalo to, že se v roce 1949 na spolkovém území nacházelo téměř osm milionů uprchlíků a vysídlených osob. Celkově vzato čelila mladá Spolková republika obrovské politické a sociální výzvě, jejíž úspěšné zvládnutí přímo určilo její další vnitřní legitimitu a stabilizaci. Již v létě 1948 v souvislosti s měnovou reformou západní okupační mocnosti pověřily Němce úkolem navrhnout a do konce roku zavést systém nápravy škod. Až o čtyři roky později však Spolková republika vytvořila právní základ pro tento úkol zákonem o nápravě škod. Tato záležitost byla vysoce politická: z hlediska zahraniční politiky Spolková republika usilovala o suverenitu a v tomto ohledu měly ústřední význam jak Londýnská dluhová konference o reparacích, tak Lucemburská dohoda o odškodnění za nacistické křivdy vůči židovským obětem. Skutečnost, že židovští Němci nebyli zohledněni v legislativě o nápravě, vyžadovala další právní úpravy. Z hlediska domácí politiky bylo nutné najít postup pro zavedení sdílení škod. V této souvislosti vyvstala otázka způsobu odškodnění a financování odškodnění za majetek ztracený v důsledku války. To souviselo s očekáváními a názory, v neposlední řadě s vnitropolitickými postoji, které byly částečně založeny na zahraničněpolitickém přístupu Adenauerovy vlády. Tento článek se zabývá sdílením škod jako opatřením sociální politiky, které zmírňuje a předchází krizím. Za tímto účelem zkoumá jeho původ, implementaci a dopad v kontextu německých dějin v letech 1946 až 1960.

PAVEL FOUSEK

Vznik a vývoj západoněmecké policie po druhé světové válce

Tento příspěvek se zabývá problematikou formování záchranných složek v evropském

kontextu ve dvacátém století. Konkrétně se týká formování německé policie na území Spolkové republiky Německo po druhé světové válce. Německá policie se během druhé světové války podílela na nacistických zločinech, a proto bylo pro vítězné mocnosti spravující německé území po válce nutné tuto životně důležitou součást státu vybudovat znovu od základů, ale to se zcela nepodařilo. Navíc každá z okupačních mocností k tomuto úkolu přistupovala odlišně. Zatímco v západních okupačních zónách byli policisté často spojeni s nacistickým režimem, v sovětské okupační zóně byli naopak téměř všichni policisté sloužící v policejních silách před 8. květnem 1945 propuštěni. Tak tomu bylo i v nově vzniklých německých státech – demokratické Spolkové republiky Německo a komunistické Německé demokratické republiky. Klíčovou roli sehrála vznikající studená válka spolu s konfliktem na Korejském poloostrově. Součástí článku je sice představení fungování východoněmecké policie, ale hlavním záměrem je představit spolkovou policii v časovém rozmezí od jejího vzniku do sedmdesátých let 20. století. Toto období zahrnuje tři klíčové fáze vývoje západoněmecké policie – její formování v poválečném období, šedesátá léta spojená s celospolečenskou liberalizací ve Spolkové republice Německo a sedmdesátá léta v reakci na vzestup terorismu a vznik speciální policejní jednotky GSG 9.

Panel II.

Mezinárodní aspekty obnovy. Část II.

MARCELA HENNLICHOVÁ

Energetická krize jako impuls pro inovace nebo návrat k udržitelnosti a možná i myšlení našich předků?

Energetická krize je v posledních letech často diskutovaným tématem, ať už ve veřejném, mediálním nebo akademickém diskurzu. Zatímco některé případy již byly akademicky intenzivně studovány – například nedávná krize z let 2022–2023, nebo ropná krize a její globální dopady v sedmdesátých letech 20. století, jiným případům se nevěnovala zdaleka taková pozornost. Například energetická krize, resp. uhelná krize během první světové války, je v tomto ohledu opomíjeným tématem. Když Francii na konci let 1915–1916 a 1917–1918 zasáhla tato krize, ve francouzském mediálním diskurzu se postupně začaly objevovat různé narativy, které se nejen snažily identifikovat viníka těžkostí, ale také hledaly řešení. V tomto ohledu převládaly apely na zavedení jednotné francouzské energetické politiky a jejího udržitelného směřování do budoucna. Tyto narativy mimo jiné vyzývaly k implementaci inovací do národní energetické politiky. Cílem této práce je na francouzském příkladu ukázat, že krize nemusela sloužit pouze jako impuls k inovacím, ale stejně tak jako výzva k návratu k udržitelnosti a v jistém smyslu k myšlení našich předků, ve smyslu návratu k obnovitelným zdrojům. Článek ukáže nejen to, jaké konkrétní narativy se objevily ve francouzském

tisku v souvislosti s energetickou krizí, ale také to, zda měly nějaký pragmatický dopad na následný vývoj, a jakým způsobem a do jaké míry tak krize sloužila jako katalyzátor změn v poválečné francouzské energetické politice.

VIKTÓRIA BÁBA

Poválečné stopy: Maďaři internovaní ve Francii a obnova paměti prostřednictvím ústních svědectví a tiskových narativů

Tento článek zkoumá poválečnou paměť maďarských civilistů, z nichž mnozí emigrovali do Francie přes jiné střeoevropské země, a dobrovolníků, kteří bojovali v Mezinárodních brigádách během španělské občanské války a následně byli internováni ve francouzských táborech v letech 1939 až 1942. Příspěvek zkoumá, jak byly tyto zkušenosti s exilem, vězněním a politickou marginalizací později vzpomínány, reprezentovány a předávány v maďarské společnosti; čerpá z ústních svědectví a maďarských novinářských narativů z poválečných desetiletí. Tato studie se odchyluje od konvenčního přístupu rekonstrukce každodenního života v internačních táborech. Místo toho se zaměřuje na dlouhodobé následky internace se zvláštním důrazem na způsob, jakým paměť fungovala jako forma obnovy, a to jak na osobní, tak na kolektivní úrovni. Studie se zabývá způsoby, jakými se hlasy internovaných znovu objevily v poválečném veřejném diskurzu, zejména prostřednictvím pamětních článků, rozhovorů a iniciativ ústní historie na místní úrovni. Příspěvek zdůrazňuje, jak paměť sloužila k obnovení důstojnosti, potvrzení politické identity a znovuobjevení marginalizované kapitoly střeoevropských dějin. Studie, která se nachází na rozhraní mezi studiem paměti, politickými dějinami a postkrizovou rekonstrukcí, přispívá k našemu pochopení toho, jak se společnosti vyrovnávají s dopady exilu, represí a konfliktů. Dále reflektuje nadnárodní aspekt rehabilitace a ukazuje, jak historické vazby mezi Maďarskem, Francií a Španělskem formovaly trajektorie a vzpomínky maďarských internovaných navzdory hranicím.

KRISZTIÁN BENE

Ze zajatých vojáků států Osy francouzskými vojáky. Střeoevropští dobrovolníci ve francouzské cizinecké legii po druhé světové válce

Poválečné období ve střední Evropě bylo svědkem hlubokých politických změn, osobní deziluze a humanitární krize. Jednou z méně známých reakcí na tuto situaci byl nástup tisíců střeoevropských mužů – bývalých vojáků Osy, vysídlených osob nebo politických vyvrhelů – do francouzské cizinecké legie. Tento příspěvek zkoumá nábor, nasazení a integraci těchto mužů po skončení služby v letech 1945 až 1954 a zdůrazňuje jejich roli ve vojenské obnově Francie a jejím postkoloniálním angažmá, zejména v Indočíně. Francouzská cizinecká legie, oslabená válečnými ztrátami, naléhavě hledala nový personál pro své koloniální konflikty. Francie se proto obrátila na střední Evropu, kde zřídila náborová stanoviště a zaměřila se na německé, maďarské,

rakouské, české, polské a další bývalé válečné zajatce, z nichž mnozí byli postaveni před tvrdou volbu: vězení nebo vojenská služba. Příspěvek analyzuje sociopolitické okolnosti tohoto jevu, institucionální mechanismy, které ho umožňovaly, a důsledky pro jednotlivce i pro legii. Zvláštní pozornost je věnována válce v Indočíně, kde legionáři ze střední Evropy tvořili významnou část francouzských expedičních sil. Obnova po konfliktu je zkoumána z několika úhlů pohledu: transformace stigmatizovaných nebo bezdomovců ve vojáky s novou identitou; využití zahraničních kádru při obnově francouzských vojenských kapacit; a výzvy, kterým čelili veteráni usilující o reintegraci – ať už ve Francii, kde byla jejich válka do značné míry nepopulární, nebo ve svých domovských zemích, kde návrat často znamenal pronásledování. Článek vrhá světlo na tento komplexní aspekt postkrizového přeskupení a ukazuje, jak státy a jednotlivci uprostřed válečných ruin nově definovali lojalitu, identity a budoucnost.

Panel III.

Stabilizace východních částí meziválečného Československa

JONATHAN PARKER

Zřizování československých bezpečnostních složek na Slovensku a usilování o unitární stát, 1918–1924

Navrhovaný článek zkoumá obtíže, s nimiž se československá vláda potýkala při zakládání funkční veřejné bezpečnosti (tj. státní policie a četnictva) na Slovensku po založení republiky. Ukazuje, že navzdory preferencím vlády byli úředníci nuceni zaujmout pragmaticky diferencující přístup ke Slovensku, což neúmyslně podkopávalo unitární charakter nového státu a vytvářelo dojem „imperialistické republiky“. Tato dynamika byla částečně poháněna konceptem „národní spolehlivosti“, který tvrdil, že některé národnosti byly politicky spolehlivější než jiné. Nejvíce se to projevovalo v oblasti diskriminace Maďarů, ale otázkou zůstávalo, jak budou slovenští příslušníci začleněni do nové státní správy. Přestože existovala jednoznačná snaha o začlenění Slováků jako rovnocenných partnerů s Čechy, často byli odmítáni jako příliš málo vzdělaní pro zaměstnání v bezpečnostních složkách. Navíc jich nebyl dostatek k obsazení všech pozic, tudíž se úřady uchýlily k údajně dočasným převelením z Čech a Moravy. Téměř všichni byli Češi, což posilovalo dojem českého „kolonialismu“ na Slovensku. Mnozí z nich se však rychle rozhodli, že nechtějí zůstat na Slovensku, kde byly podmínky služby obecně mnohem náročnější než dále na západě. Zatímco české země dokázaly přehodnotit svou bezpečnostní infrastrukturu, Slovensko a Podkarpatská Rus byly válkou a komunistickou revolucí zasaženy natolik, že jejich bezpečnostní struktury musely být fakticky znovu vybudovány od nuly. Vedení bezpečnostních složek se proto muselo vypořádat s velkým počtem žádostí o návrat na západ. Strategie, které se používaly k zastavení tohoto exodu, bohužel také institucionalizovaly rozdíly mezi

východem a západem způsobem, který podkopával cíl vybudování unitárního státu a místo toho mu dával imperiálnější, diferencovanější podobu.

BERENIKA ZELLEROVÁ

Nedostatek bydlení a každodenní realita na Podkarpatské Rusi (dvacátá léta 20. století)

Jednou z naléhavých výzev, kterým nově vzniklá Československá republika čelila po první světové válce, byl akutní nedostatek bytů. Tato krize pramenila ze stagnace výstavby během války, návratu demobilizovaných vojáků (Říha a kol. 2022), přetrvávající nezaměstnanosti a celkové nestability poválečných let. Mnoho lidí z českých a slovenských zemí se při hledání zaměstnání přestěhovalo na východní část republiky – Podkarpatskou Rus – kde byla vysoká poptávka po kvalifikovaných a loajálních státních úřednících, policistech (Hubený 2024; Boiserie 2024) a učitelích. Po příjezdu se mnozí setkali s vážnou „bytovou krizí“. Zpráva z Perečina z roku 1922 uvádí: „Situace je tak hrozná, že pan Zíma, úředník hlavnoslužnovského úřadu, musel uskladnit svůj nábytek na pódiu v místním hostinci zvaném „Künstler““ (DAZO, f. 37, op. 1, d. 59). Podobné případy byly hlášeny v celém regionu. Ačkoli se stávající akademické práce zabývaly architektonickou politikou (Říha a kol. 2022) a českými úředníky v regionu (Rychlík 2016; Hubený 2024), o jejich každodenní bytové realitě je známo jen málo. Tento článek zkoumá, jak státní úředníci a učitelé hledali ubytování, jak byli místní obyvatelé někdy nuceni je ubytovávat, popř. jak zneužívali situaci k zisku. Článek čerpající z archivních pramenů z českých a ukrajinských státních a regionálních archivů, novin a periodik, nabízí mikrohistorický pohled na bydlení jako prostor napětí, vyjednávání a soužití mezi státními aktéry a místní společností. Tím, že článek definuje bydlení jako klíčový prvek poválečné (re)konstrukce, tvrdí, že se nejednalo pouze o logistický problém, ale o sporné místo autority, identity a adaptace při novém nastavování vztahů mezi státem a společností.

MICHAL FALAT

Účast rusínské inteligence ve veřejné správě na území Podkarpatské Rusi

Koncem roku 1918 byl založen nový československý stát, který zahrnoval i území obývané rusínským obyvatelstvem. Podle odstavce 12 smlouvy podepsané v Saint-Germain-en-Laye 10. září 1919 se nově vzniklý stát zavázal k tomu, že úředníci na rusínském území budou vybíráni pokud možno z řad obyvatel tohoto území. Uplatňování tohoto pravidla v praxi však přineslo vnitřní spory mezi československými politiky a rusínskou inteligencí. Autor analyzuje snahy rusínské inteligence o účast ve státní a veřejné správě Podkarpatské Rusi a následné vnitropolitické otázky.

Panel IV.

Síla a slabost pokrizové obnovy – panelová diskuze

Panel V.

Pokrizová řešení v Československu

ADAM DITTRICH – JIŘÍ RYTINA

Měnová úprava jako pokrizová obnova: Případová studie československé devalvace v roce 1934

Tato studie hodnotí devalvací československé koruny v roce 1934 jako opožděný, avšak zásadní krok v reakci na vnější a vnitřní nerovnováhy způsobené Velkou hospodářskou krizí. Zatímco některé evropské země opustily zlatý standard již do roku 1931 či provedly devalvací, Československo setrvalo v rámci zlatého bloku a udržovalo pevnou paritu, dokud přetrvávající propad exportu, deflace a rostoucí vnější nerovnováha nevyvolaly potřebu měnové úpravy. Rozhodnutí o devalvací prosazoval ministr financí Karel Engliš, a to i přes odpor centrální banky a části politického spektra. Cílem této práce je zhodnotit, zda devalvace vedla k obnovení exportní výkonnosti ve střednědobém horizontu. Využíváme panelový datový soubor bilaterálních exportů dle zemí za období 1932–1936, propojený s informacemi o měnových kurzech a devalvační politice zahraničních partnerů. Pomocí sady gravity modelů odhadovaných metodou Poisson Pseudo-Maximum Likelihood (PPML) zkoumáme, zda změny nominálního měnového kurzu – zejména v roce 1934 – ovlivnily objemy vývozu, jak se tyto účinky lišily mezi jednotlivými trhy a zda byly výraznější vůči zemím, které své měny nedevalvovaly.

Předběžné výsledky naznačují, že československá devalvace vedla ke statisticky významnému a ekonomicky smysluplnému nárůstu exportu, zejména vůči zemím, které si zachovaly svou původní měnovou politiku.

Tato studie zároveň slouží jako pilotní fáze širšího výzkumného projektu, který využije trojrozměrný panel (produkt × země × rok) za období 1930–1938, umožňující dynamické modelování exportní odezvy na devalvace v letech 1934 a 1936. Přispívá tak k literatuře o meziválečné makroekonomické adaptaci a politické ekonomii opožděných měnových zásahů v malých otevřených ekonomikách.

PETER VANEK

Chemický průmysl na Slovensku od konce velké hospodářské krize do Mnichovské dohody

Předmětem příspěvku je chemický průmysl na Slovensku v letech 1934 až 1938. Právě v roce 1934 překonalo hospodářství Československa největší krizový pokles a ocitlo se ve zdlouhavé fázi deprese. Toto období se oproti předchozím vyznačovalo rozdílnou kvalitou hospodářské politiky, kterou lze charakterizovat masovým využíváním

státních intervencí. O dva roky později došlo k ekonomickému oživení a chemický průmysl dokonce překročil předkrizový stav produkce. Při překonávání deprese sáhly závody po organizačních a racionalizačních opatřeních. Lepší situace v hospodářství měla za následek i výraznější pokles nezaměstnanosti. Do Mnichovské dohody lze považovat situaci ve sledovaném odvětví za stabilizovanou, a to i přes opětovný krizový pokles, který začal na konci roku 1937. Sledovaný časový horizont je ukončen zářím roku 1938. Dopady Mnichovské dohody na sledované odvětví nejsou předmětem příspěvku. Primárním cílem je zjistit, jaká opatření uplatňovaly chemické subjekty, resp. podniky po roce 1933, aby překonaly velkou hospodářskou krizi. Dalším cílem je charakterizovat vývojové trendy a strukturální změny v tomto odvětví, jakož i jeho celkové postavení a limity v rámci tehdejší industrializační výstavby v Československé republice. Situaci v odvětví nesleduji ve vztahu k samotným složitým výrobním procesům. Nevšímám si většinou ani vývoj technického zázemí v podnicích. V příspěvku se zaměřuji zejména na změny zásobovacích, produkčních a odbytových možností jednotlivých subjektů, respektive jejich všeobecných ekonomických podmínek. V rámci dobového užšího vymezení dotyčného odvětví patří pod chemický průmysl čtyři „celky“: průmysl anorganické a organické chemie, výroba viskózních vláken a gumárenský průmysl.

MAREK KREJČÍ

ANO, bude líp! Příprava rekonstrukčních plánů versus populistické návrhy na řešení pomnichovské krize za druhé republiky

Přijetí mnichovského diktátu a vynucené odstoupení části státního území vyvolalo politickou, hospodářskou i sociální krizi. V zlomové době se objevuje řada reformních návrhů ať již vycházejících z hlubší věcné analýzy problémů nebo spíše vyjadřujících ambice jejich předkladatelů. Rovněž řada představitelů obchodního a průmyslového kapitálu se snažila nejen uplatnit vlastní manažerské představy o rekonstrukci ekonomiky, ale i ovlivnit další politické směřování státu. Mnozí podpořili projekt hnutí ANO (Akce národní obrody), které se radikálně vymezovalo vůči tradičním politickým stranám a využívalo pocitu národního ohrožení k nabídce zdánlivě jednoduchých receptů (např. antisemitismu) na složité problémy doby. Nárůst populismu byl průvodním projevem krize demokratických hodnot za druhé republiky. Normotvorná činnost vlády, intenzivní činnost nového Ministerstva sociální a zdravotní správy i specializovaných orgánů jako Ústav pro péči o uprchlíky proto především směřovala ke snižování sociálního napětí a řešení aktuálního úkolu integrace uprchlíků ze zabraného území. Nově vytvořené Ministerstvo dopravy řízené generálem Aloisem Eliášem pak mělo zajistit rekonstrukci dopravní infrastruktury narušené novými státními hranicemi včetně stavby dálnice propojující historické země republiky. Eliáš ostatně nebyl jediným nepolitickým vysokým důstojníkem v ministerské funkci, ve vládě generála Syrového to byli generálové František Nosál a později Karel Husárek v čele Ministerstva veřejných prací.

FRANTIŠEK VAVERA

Požár v Měděnci, dopad na právní úpravu a činnost požárního sboru

Krize má mnoho podob, může se jednat o krizi hospodářskou, povodně, vichřici, ale i katastrofální požár. Pojednání se zaměřuje na konkrétní historický případ, závažný požár, aby následně komparoval předešlou a současnou právní úpravu a činnost požárního sboru. V roce 1984 proběhl nejhorší požár z hlediska lidských obětí na území dnešní České republiky, a to v ústavu sociálních služeb v obci Měděnec. Základním cílem je analyzovat a podrobně popsat daný požár (z historického kontextu) a popsat právní úpravu (předešlou a i následně nově přijatou v roce 1985). Zejména se jedná o dopad na tehdy připravenou a schválenou úpravu zákona o požární ochraně.

Panel VI.

Řešení krize bydlení v meziválečném Československu

MARTIN DOLEJSKÝ – SVATOPLUK HERC – MARTIN JEMELKA

Bytová otázka ve Velké Praze a Velké Ostravě v meziválečném období. Víze – politiky – realita

Jedním z nejpálčivějších problémů po první světové válce, který musely československý stát i samosprávy řešit, byla bytová otázka. Za války totiž klesly investice do nové výstavby i do oprav stávajícího bytového fondu. Bytová krize se především projevovala ve velkých a průmyslových městech, jako byly Velká Praha nebo Velká Ostrava, kde rozrůstání území a migrace obyvatelstva za prací narážely na limity v podobě nedostatku vhodných a levných bytů. Bytová krize byla v obou městech řešena od prvních dnů na celostátní úrovni (vydáním zákona o stavebních úlevách z 23. dubna 1919) i v rámci jednotlivých městských samospráv. A to například v projektech výstavby zaměstnaneckého bydlení. Ani to však nestačilo uspokojit poptávku a vedlo to k neblahým jevům v podobě přelidněnosti bytů nebo, v případě Velké Prahy, vzniku nouzových forem bydlení.

Příspěvek se zaměří na víze, politické cíle a realitu komunální, podnikové i soukromé bytové politiky Velké Prahy a Velké Ostravy v meziválečném období. Komparativním způsobem představí podobu, styčné body, odlišnosti a efektivitu řešení bytové krize, která byla průvodním jevem vzniku moderních měst. Jedná se o problematiku související nejen s politickou, ale také se sociální a urbanistickou stránkou vývoje měst.

HELENA KUNCOVÁ

Základní předpoklady urbanistického vývoje města Brna v meziválečném období

Nástup modernizace byl po první světové válce nezbytnou součástí transformačního procesu mnoha evropských zemí, přičemž neobešel ani území první Československé republiky. V rámci ní kulminovaly modernizační trendy (ať už technického, nebo

kulturně-společenského charakteru) zejména v městském prostředí. Většina česko-slovenských měst se však musela vypořádat s mnoha výzvami, souvisejícími zejména s materiálními a hospodářskými škodami, které s sebou přinesla první světová válka. Další problém souvisel například s přeměnou identity měst v novém státním útvaru, která vyplývala zejména z etnické tradice a z dosavadního česko-německého, resp. slovensko-maďarského soužití. Město Brno v tomto směru disponovalo několika specifiky, přičemž za jeden z nejdůležitějších mezníků v jeho poválečném vývoji lze považovat vznik Velkého Brna, na jehož základě se k Brnu připojilo dalších 21 obcí. Tímto spojením se nejen zvětšila rozloha a česká populace města, ale tento krok vyžadoval i přípravu regulačního plánu a jeho urbanistické podoby, v důsledku čehož byl například zřízen i regulační poradní sbor. Cílem příspěvku je analyzovat vliv vzniku Velkého Brna na strategické plánování jeho urbanistického vývoje s ohledem na rozvoj veřejné infrastruktury v časoprostorovém rámci první Československé republiky. V příspěvku bude kladen zřetel zejména na rozvoj urbanistické struktury Velkého Brna s důrazem na hospodářsko-sociální a kulturně-institucionální potřeby obyvatelstva. Důležitým aspektem v oblasti strategického plánování byla i problematika silniční dopravy a vzájemného propojení jednotlivých částí města. Kromě toho se v příspěvku dotknu i otázky bytové krize, která byla také klíčovou součástí přeměny charakteru (nejen) zkoumaného města.

Panel VII.

Obnova Československa po druhé světové válce. Část I.

KAREL ŘEHÁČEK

Obnova československého pohraničí po roce 1945 – institucionální pohled

Příspěvek se věnuje aktivitám specializovaných institucí zajišťujících obnovu česko-slovenského pohraničí po roce 1945 zejména v souvislosti s vysídlením a přesídlením Němců a Maďarů a se znovuosídlením těchto oblastí. Zaměřuje se zejména na činnost Osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy, Národního pozemkového fondu, Ústředního likvidátora peněžních ústavů a podniků a Fondu znárodněného hospodářství a na jejich význam při rekonstrukci poválečného československého pohraničí.

MARIUSZ FORNAGIEL

Hlasy zdola. Listy obyvatel Slovenska jako svědectví poválečných problémů venkova

Přeměna vlastnických vztahů na slovenském venkově byla jedním z klíčových problémů, které se nově státní elity snažily vyřešit po druhé světové válce. Rychle se však stala předmětem ostrého konfliktu mezi Komunistickou stranou a Demokratickou stranou. Osobně tyto dvě odlišné vize ztělesňovali československý ministr zemědělství Július

Đuriš a slovenský pověřenec pro zemědělství a pozemkovou reformu Martin Kvetko. Příspěvek se zaměřuje na analýzu dopisů, které v prvních poválečných letech adresovali těmto politikům obyvatelé Slovenska. Tyto dokumenty představují cenný, dosud málo prozkoumaný historický pramen, který odhaluje složité vztahy mezi ústřední vládou a venkovskou společností v období politických, hospodářských a sociálních přeměn. V dopisech se objevují prosby o pomoc, stížnosti na nespravedlnost, jakož i komentáře k pozemkové politice, kolektivizaci či přerozdělování zdrojů. Analýza této korespondence umožňuje rekonstruovat každodenní obavy, strategie přežití a formy vyjádření očekávání od státu. Příspěvek ukazuje, jak se prostřednictvím soukromé komunikace občané snažili vyjednávat své místo v novém společenském řádu. Výzkum je zasazen do širšího kontextu obnovy a politické transformace ve střední Evropě po roce 1945.

Panel VIII.

Obnova Československa po druhé světové válce. Část II.

PAVEL DUFEK – FRANTIŠEK FRŇKA

S energií do obnovy republiky: výroba a zásobování elektřinou v letech 1945 až 1947

Konec 2. světové války v Evropě znamenal konec nacisty organizované likvidace lidí a ničení hmotných a kulturních hodnot; zásobovací krize, kterou jejich počínání způsobilo, ale pokračovala.

Zajištění dostatečné výživy obyvatel, dodávky potřebných surovin klíčovým průmyslovým odvětvím a nahrazení ztrát v zemědělství a dopravě na sebe z velké části převzala organizace UNRRA. Československé hospodářství by se bez jejího přispění ocitlo v obrovských potížích, jak z hlediska dodávek nutných surovin a strojů, tak z hlediska zaopatření obyvatel potravinami a spotřebním zbožím. Ani UNRRA, jejíž působení bylo navíc časově omezené, by ale nebyla schopna zajistit bezproblémový chod celé své organizace bez funkčního sektoru energetiky.

Elektřina se stala od dvacátých let 20. století hybnou silou mnoha průmyslových a zemědělských strojů, s její pomocí se zajišťovaly základní životní podmínky ve velkých městech a pro osobní a nákladní dopravu bylo její používání v mnohých ohledech nezbytné. Bylo proto nutné obnovit domácí výrobu a distribuci elektřiny. Válečné události ale energetický sektor velice poškodily a v mnoha směrech narušily. Bez spuštění elektráren, zajištění dostatečných zásob uhlí a opravení a postupného zvyšování přenosové kapacity rozvodné sítě v podstatě nebyla hospodářská obnova možná. V příspěvku bude popsáno, jak se v Československu tato krize překonávala.

MICHAL PLAVEC

Sjednocení leteckého průmyslu. Letecký poradní sbor a oživení výroby v Československu (1945–1950)

Již na konci roku 1943 byla u londýnské exilové vlády založena poradní komise pro civilní letectvo. Zaobírala se především poválečnou obnovou leteckých společností. Letecký poradní sbor byl vytvořen československou vládou jako rada odborníků z resortů dopravy, obchodu, financí a národní obrany dne 12. března 1946. Hlavním cílem Leteckého poradního sboru bylo sjednotit československý letecký průmysl a za spolupráce všech odborníků řešit akutní problémy a hledat možnosti rozvoje československého leteckého průmyslu.

Během německé okupace Čech a Moravy v letech 1939–1945 došlo k nebývalému rozmachu leteckého průmyslu. Na počátku roku 1945 došlo v Protektorátu Čechy a Morava k největšímu vrcholu v celé historii. Počet zaměstnanců v tomto odvětví byl 120 399 lidí. Je pochopitelné, že taková míra zaměstnání neměla po 2. světové válce v nově vzniklém Československu smysl. Trh byl přesycen nadpočetnými letadly, z nichž některá transportní bylo možné levně pořídit a jednoduchým způsobem upravit pro potřeby leteckých dopravců (například Douglas C-47 Dakota). Počet zaměstnanců v československém leteckém průmyslu se v květnu 1947 snížil na 3866 osob, i když se objevily pokusy Ministerstva národní obrany a Ministerstva dopravy dát československému leteckému průmyslu zakázky na stavbu letadel, která potřebovaly. Tato neutěšená situace téměř znamenala konec československého leteckého průmyslu. Ovšem nevýhodný stav se nakonec podařilo zvrátit, a to i díky sjednocení všech leteckých výrobců do jednoho koncernu.

IVAN JAKUBEC – JAN ŠTEMBERK

Do šťastných zítřků. Obtíže při obnově železniční dopravy v českých zemích po druhé světové válce

Příspěvek se zaměřuje na problematiku obnovy dopravy na železnicích po skončení druhé stavové války v českých zemích. Hospodářským zájmem obnovujícího se československého státu bylo urychlené obnovení provozu na železnici. Autoři se zaměří nejen na technické potíže limitující obnovu provozu na železnicích (stav tratí, lokomotiv, zabezpečovacího zařízení), ale i komplikace politického charakteru způsobené vzájemným vztahem spojeneckých armád a také jejich poměrem k obnovující se československé státní moci. Příspěvek bude především založen na archivních materiálech ústředních státních orgánů (Ministerstva dopravy), vybraných ředitelství státních drah a sondážně i na staničních kronikách jednotlivých nádraží. Tato pramenná základna umožní sledovat téma v různých rovinách od centrální až po regionální obtíže na úrovni stanic.

LUBOŠ MAREK

Obnova poválečné železniční sítě v Československu na filmovém pásu

Uvedený příspěvek představí (promítne) vybrané digitalizované filmové pásy, které dokumentují průběh poválečné rekonstrukce železniční sítě v Československu. Časově se budeme pohybovat v letech 1945–1950.

Příspěvek se soustředí převážně na tři dokumentární filmy: Hrdinové okřídleného kola (1949), Vlak číslo 101 (1950) a Reportáž z trati mládeže Slovensko (1949). Každý z těchto snímků tematizuje jiný aspekt obnovy železniční infrastruktury a jejího významu pro poválečnou společnost. První z nich dokumentuje opravy lokomotiv a vagonů, které probíhaly v železničních dílnách poškozených válkou, a ukazuje obnovu železnice jako technický a morální akt rekonstrukce státu. Film s názvem Vlak číslo 101 se zaměřuje na každodenní provoz železničního systému, sleduje pracovní procesy zaměstnanců i pohyb cestujících a přibližuje železnici jako funkční a živý organismus. Třetí snímek pak naopak reflektuje výstavbu nové slovenské trati v rámci akce „Trať mládeže“ a výrazně akcentuje ideologické motivy.

Kromě výše uvedených zpravodajských filmů se budou moci posluchači seznámit i s dalšími filmovými záznamy vzniklými v rámci filmových týdeníků.

Panel IX.

Právo, nezaměstnanost a obnova

IVAN HALÁSZ

Krise státnosti a budování nového politického systému v Maďarsku v letech 1918–1920 za asistence mezinárodních aktérů

Konec první světové války znamenal také rozpad a částečný zánik Uherského království, které bylo do té doby součástí dualistické monarchie. Zároveň koncem října 1918 v Budapešti začala občansko-demokratická revoluce, která v březnu přerostla v pokus vybudovat Maďarskou republiku rad. Tento projekt skončil neúspěšně po 133 dnech existence a začalo období kontrarevoluce, resp. „obnovy tradičního řádu“ pod vedením admirála Miklóse Horthyho a jeho málopočetné Národní armády. Maďarsko tehdy vykazovalo většinu znaků poválečné krizové oblasti. Většina země byla okupována rumunskou armádou a v Budapešti se nacházela dohodová Spojenecká komise. Na části území působily rozličné milice a teroristické skupinky bílých. Kromě toho vedle sebe existovalo několik mocenských skupin a center, které všechny chtěly prosadit své představy. Šlo o poměrně slabé vlády s akčním rádiem v Budapešti, segedínskou kontrarevoluční vládu, Horthyho vojenské centrum v Siófoku, jakož i o legitimistickou ozbrojenou skupinu plukovníka Antala Lehára a Antibolševický komitét s vlivem na západě země. Na svoji chvíli čekal i poslední král Karel. Probíhaly intenzivní diskuze mezi aristokratickými legitimisty a nacionalistickými stoupenci svobodné volby

nového krále. Podcenit se však nedala ani tradice parlamentarismu, kterou podporovaly v procesu konsolidace tradiční politické strany a spojenecké mise. V tomto období tedy ještě nebylo možné několik měsíců mluvit o jednotném mocenském centru a koncepci, stejně tak bylo možné trvalé nastolení vojenské diktatury, jakož i obnova parlamentního systému se silným výkonným centrem. Přednáška se bude věnovat těmto otázkám, dilematům a hlavně postupnému procesu konsolidace a obnovy tradiční státnosti (státní infrastruktury), která zdánlivě stála na pozici kontinuity státu a práva s předválečným Uherskem, zároveň však vykazovala i nástup nových, většínou krajně pravicových sil, středostavovských sociálních skupin a nové tzv. křesťansko-národní (kontrarevoluční) chápání státu s autoritativními znaky. V celém procesu sehrály důležitou roli i spojenecké mise, zahraniční kontrolní delegace zkoumající například bílý teror, jakož i postupné předávání moci rumunskou armádou maďarským orgánům.

JAN KOBER

Pracovní právo v pokrizové obnově

Příspěvek se zabývá souborem úloh, které může pracovní právo plnit v pokrizové obnově, zejména pak v poválečných situacích. Na příkladu Československa a s přihlédnutím k vybraným řešením dalších střeoevropských států budou v příspěvku načrtnuty základní charakteristiky možností a limitů pracovněprávních institutů a nástrojů tak, jak byly využívány v rámci poválečných rekonstrukcí po první a druhé světové válce. Zároveň bude věnována pozornost ambivalenci nástrojů pracovního práva, neboť relativně obdobné nástroje pracovní mobilizace a disciplinace historicky sloužily jak obnově, tak i stupňování válečného úsilí či jiné krizové mobilizace. V této souvislosti bude věnována pozornost rizikům kolizí pracovního práva a občanských práv. Pozornost však bude zaměřena také směrem k prostoru pro právní změnu, který krize, někdy představující i narušení předchozí politické nehybnosti či hegemonie, může otevírat. V takových případech se pracovní právo nestává pouze nástrojem normalizace a stabilizace, ale zároveň i nástrojem transformace. Jako příklad těchto proměn budou zkoumána především zastoupení zaměstnanců v podobě zaměstnaneckých či závodních rad či výborů. Poměrně opomíjenou otázkou změn pracovního práva v pokrizových podmínkách zůstávají též takové jeho reformy, které nesou vedle své věcné podstaty i význam politických symbolů zlepšování pracovních podmínek.

PETER MIČKO

Krizová situace v otázce nezaměstnanosti na Slovensku a snahy o její řešení ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století

Po vzniku ČSR se slovenská část republiky ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století snažila více či méně úspěšně adaptovat v nové hospodářsko-politické situaci. Dopady poválečné hospodářské krize výrazně zkomplikovaly tyto snahy. Na přelomu

dvacátých a třicátých let zasáhla podniky opět hospodářská krize. Jejich výsledkem byla vysoká míra nezaměstnanosti, která byla dlouhodobým problémem Slovenska. Z tohoto důvodu bylo třeba hledat možnosti, jak řešit složitou hospodářskou situaci na Slovensku a snížit vysokou míru nedostatku pracovních míst. Při překonání Velké hospodářské krize se již začíná ve větší míře angažovat stát a na Slovensku dochází k výraznější investiční vlně či zvýšeným aktivitám slovenských národohospodářů. Stupňují se aktivity v budování infrastruktury, přesunu některých výrobních procesů na Slovensko a později se realizuje i odchod pracovníků do zahraničí.

Panel X.

Obnova veřejné bezpečnosti v meziválečném Československu

LYUBOV PAVLYSHYN

Vytváření a činnost Samaritské služby Československého Červeného kříže na Podkarpatské Rusi v meziválečném období

Samostatnou dobrovolnou službou první pomoci v době první Československé republiky byla samaritánská služba Československého Červeného kříže. Společnosti Červeného kříže přikládaly organizaci ošetřovatelství a samaritánství v poválečném období velký význam a mobilizační potenciál. Heslo „Dobrá pohotovost je nejlepší zárukou míru“ jasně ukazuje tehdejší vizi organizace. Idea samaritánství spočívala v tom, že samaritán měl poskytnouti první pomoc a postarat se o dopravu úrazem nebo náhlou nemocí postiženého k nejbližšímu lékaři. Samaritánství se stalo po válce nikoliv pouze aktem milosrdenství, ale i povinností sociální a složkou veřejné zdravotní péče. Na území Podkarpatské Rusi byla samaritánská služba zahájena od roku 1926; již v předchozích letech byly prováděny přípravné práce a organizovaly se speciální kurzy první pomoci. Samaritské čtyry se staly organizační součástí divize ČsČK pro Podkarpatskou Rus a místní spolky ČsČK měly zřízené samaritské odbory a samy o sobě věnovaly samaritské akci velkou pozornost. Základní činností bylo pořádání kursů a opatrování vybavení. Stejně jako v jiných historických zemích Československa, probíhala i na Podkarpatské Rusi úzká spolupráce s hasičskými sbory. V rámci automobilní akce ČsČK se začala vytvářet celostátní síť automobilních záchranných stanic. Záchranné automobilové stanice ČsČK na území Podkarpatské Rusi působily v Mukačevu, Užhorodě a Rachově. ČsČK na Podkarpatské Rusi se snažil hlavně proniknout svým samaritánstvím do karpatských lesů a do nebezpečných podniků a zabezpečit zde včasné a správné poskytnutí první pomoci a s tím spojený i odborný transport. Za tím účelem byly uspořádány samaritské kurzy pro zaměstnance a dělníky lesních správ, kamenolomů a parních pil. Všechny výše uvedené aktivity se staly vhodným doplněním poskytování první pomoci turistům na Podkarpatské Rusi.

EVA LEDWOŇOVÁ

Praha daleko a Pán Bůh vysoko. Obnova pořádku a bezpečnosti pohledem četnických stanic v regionu na pozadí sporu o Těšínsko

V první části příspěvku nastíním problematiku Těšínska jako národnostně smíšeného regionu, na který si po první světové válce činilo nárok Československo i Polsko. Těšínsko se ocitlo ve sporu dvou nově vzniklých států nejen kvůli svým bohatým ložiskům uhlí, ale také kvůli vybudované košicko-bohumínské dráze, která byla jediným železničním spojením Prahy se Slovenskem a Podkarpatskou Rusí. Fungující bezpečnostní aparát byl základem nového státu. Během sporu o Těšínsko bylo četnictvo na sledovaném území podřízeno nejen Zemskému četnickému velitelství v Opavě, ale zároveň i Mezinárodní správní komisi a polské správě. Roztříštěné velení se odrazilo nejen na výkonu služby, ale také na sociálním a společenském postavení četnictva, a právě tomu bude věnován další úsek práce. Ve třetí části příspěvku se zaměřím na národnostní spory v regionu, které byly základem vypjaté bezpečnostní situace. Posluchačům představím vybrané případy napadení civilního obyvatelstva, ať už učitelů, starostů či neveřejně činných sedláků. Dále se budu věnovat také případům napadení četnických hlídek a četnických stanic. Závěrem zhodnotím bezpečnostní situaci a obnovu pořádku na sledovaném území, respektive na české části sledovaného území.

DAVID HUBENÝ

Československá vojenská policie v Mukačevu v letech 1919–1921

K řešení sociálního a hospodářského rozvratu a souvisejícího poklesu úcty k životu a majetku bylo nutno po nějakou dobu po první světové válce připustit existenci mimořádných posilových prostředků k vymáhání veřejného pořádku. K nim se řadila vojenská policie, která dočasně zasahovala i proti civilním osobám, dokud nebyly zesíleny standardní bezpečnostní složky resortu vnitra. Delší životnost měla tato mimořádná instituce na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde se státní policie a četnictvo muselo vybudovat zcela nově. Problematičnost tohoto dočasného řešení je ukázána na mukačevském oddělení vojenské policie, které trpělo nejen nedostatečnou odbornou přípravou kádrů, ale i obtížemi s disciplínou ve vlastních řadách.

FILIP KŘÍŽEK

Nálezy munice a likvidace nebezpečných výbušnin po první světové válce

Nebezpečí munice, jež byla po skončení druhé světové války zanechána v českých zemích, je známé. Riziko spojené s výbušninami a municí, které zde byly vyrobeny, nebo sem byly zavlečeny v období první světové války či bezprostředně po ní, nevzbuzuje v současné době tolik pozornosti. Zřejmě jediný případ, na nějž se zaměřila média i badatelé, byl výbuch muniční továrny v Bolevci u Plzně v roce 1917. Ten způsobil smrt a zranění stovek až tisíců osob. Kromě tohoto extrémního případu docházelo

k mnoha menším neštěstím, která bývala doprovázena zraněními, úmrtími i škodami na majetku.

V mnoha případech munici vojáci přinášeli s sebou při návratu z vojenské služby. Ruční granáty si někdy ponechávali jako zajímavý suvenýr. Pokud se jich však rozhodli zbavit, nezřídka je nevrátili řádně do vojenského skladu, ale pouze pohodili, často do řek a rybníků, někdy i na veřejná prostranství. Kromě toho armáda shromáždila velké množství munice, pro kterou neměla momentálně využití, nebo také vadné či kořistní munice. Zejména poškozené dělostřelecké granáty, či munice zahraniční, málo známé konstrukce, představovala při likvidaci zvýšené nebezpečí.

Autor se v příspěvku zaměří na zmapování výskytu potenciálně nebezpečné munice z doby Velké války, a to od jejího nalezení (či označení za určenou k likvidaci) až po její odstranění. Autor předkládá tezi, že ve sledovaném období mezi dvěma světovými válkami neexistoval žádný efektivní a integrovaný systém, jaký se rozvinul po druhé světové válce. Bezpečnostní sbory dokázaly tento problém spíše zmírňovat, jelikož nedisponovaly kapacitami pro jeho řešení. Jedině armáda měla ve svých řadách odborníky, kteří uměli munici a výbušniny odborně likvidovat. Vzhledem k neustálým poměrům a chybějícímu ucelenému systému však ani tito odborní pyrotechnici nedokázali zaručit bezpečnou likvidaci výbušnin.

MARCEL DEMČÁK

O kulturní a osvětové činnosti četnictva ve společnosti meziválečné ČSR

Společnost meziválečné ČSR byla v prvních letech existence ČSR ve špatné hospodářské a sociální situaci. Příčinou byly zejména ničivé důsledky první světové války a přerušení systému hospodářské a průmyslové výroby bývalé Rakousko-Uherské monarchie, který byl diverzifikován v rámci celé monarchie. Tento krizový stav vyžadoval obnovu a budování takových poměrů, které by stabilizovaly situaci ve společnosti. Nestabilizované hospodářské poměry a složité národnostní poměry měly za následek nárůst trestné činnosti. Vzniklou situaci mělo zmírnit budování struktur československého četnictva na celém území ČSR. Ve skutečnosti se to týkalo především území Slovenska a Podkarpatské Rusi. V českých zemích už struktury četnictva existovaly a řešily se tam zejména personální otázky u četníků německé národnosti. Organizační struktury četnictva zakládali zkušení četníci z českých zemí. Šlo o disciplinované a vzdělané osoby se širokým všeobecným rozhledem. Souviselo to zejména s propracovaným systémem přijímání, vzdělávání a osvětové výchovy. Právě kvalitní osvětová výchova četníků stála za tím, že příslušníci četnictva v případě potřeby ve svém služebním obvodu šířili kulturu a osvětu, čímž pomáhali budovat morálně a kulturně vyspělejší společnost meziválečné ČSR.

Panel XI.

Školství jako nástroj k překonání krize na příkladu meziválečného Československa

RÓBERT ARPÁŠ – ADRIANA KIČKOVÁ

Budování národního školství po státním převratu. Jazyková a učebnicová politika na Slovensku po roce 1918

Příspěvek se zaměřuje na formování slovenské učebnicové politiky a jazykového vzdělávání v období po vzniku Československé republiky. Vychází z kontextu předchozí maďarizační politiky, která vedla k téměř úplnému vytlačení slovenštiny ze školního systému. Po roce 1918 se slovenské školství ocitlo v krizovém stavu a zápasilo s nedostatkem učitelů, absencí učebnic v mateřském jazyce a se slabou jazykovou infrastrukturou. Příspěvek analyzuje kroky československých orgánů, které se snažily tuto situaci řešit prostřednictvím jazykových kurzů, zrychlené tvorby příruček a přesunu českých pedagogů na Slovensko. Zvláštní důraz je kladen na učebnice jako nástroje nejen výuky, ale také jazykové kultivace a národní identity.

MIROSLAVA GALLOVÁ

Odborné vzdělávání dívek a žen v období první ČSR s důrazem na obchodní školy

Ke změnám ve vzdělávání dívek a žen docházelo postupně od druhé poloviny 19. století. Možnosti jejich studia se ještě výrazněji rozšířily po vzniku Československé republiky, kdy školní soustava procházela postupnou transformací v souladu s potřebami nového státního zřízení. Zakládaly se různé druhy vzdělávacích ústavů a umožnilo se společné vzdělávání dívek a chlapců. Navrhovaný příspěvek se bude zabývat otázkou odborného vzdělávání dívek a žen v letech 1918–1938, a to zejména na obchodních školách, k nimž patřily obchodní akademie, veřejné obchodní školy, kupecké školy pokračovací a jednoleté obchodní kurzy. Příspěvek představí, jak se po roce 1918 měnily možnosti studia dívek na vzdělávacích ústavech, které své žákyně (i žáky) připravovaly na budoucí zaměstnání v oblasti obchodu, v bankách, spořitelnách, pojišťovnách, na úřadech, soudech, v soukromých podnicích a továrnách apod. Z prostorového hlediska se bude příspěvek věnovat vzdělávání dívek a žen na školách existujících na území dnešního Slovenska.

JULIIA DELIBALTOVÁ

Obecné a měštanské školy v době Československé republiky

Školní správa v Československu byla upravena zákonem č. 292/1920 Sb. z. a n. ze dne 9. dubna 1920. Ministerstvo školství na základě tohoto zákona přebíralo i některé kompetence, které dosud náležely zemské školní radě a politické správě. Kompetence ministerstva školství byly rozsáhlé. V legislativní oblasti připravovalo vládní osnovy zákonů a vládních nařízení, v rámci platných zákonů vydávalo všeobecné směrnice vztahující se ke školství, schvalovalo normy vydávané podřízenými institucemi

a ústavy (např. jednací řády akademických senátů a profesorských sborů vysokých škol), rozhodovalo o rozpočtu, o systemizaci míst ve školách. Ministerstvo vydávalo zkušební řády, rozhodovalo o čestných názvech škol, ustanovovalo inspektory.

Přímý dozor na obecní a měštanské školy a výchovné ústavy náležející do resortu, vykonávali školní inspektoři. Přes vznik žup nebyly fakticky nikdy ustaveny školní župní výbory, nýbrž zůstaly zachovány zemské školní rady a okresní školní výbory a podrobněji byla vymezena jen kompetence místních školních výborů školních pro věci menšinové.

Celkem není pochyby, že na poli obecního školství se za první desetiletí republiky přijalo množství opatření a vykonalo mnoho práce. Mezi povinné učební předměty byla zařazena občanská nauka a ruční práce, pro dívky povinný tělocvik i nauka o domácním hospodářství. Náboženství zůstalo sice mezi předměty povinnými pro všechny děti s výjimkou dětí bez konfese.

Rovněž v případě měštanských škol lze pozorovat rychlý vývoj. Počet škol za prvních pět let republiky vzrostl v Čechách o 75 %, na Moravě o 62 % a na Slovensku o 92,6 %. Nepřekvapí proto, že o tomto druhu škol vycházel v prvních letech samostatnosti veliký počet odborných článků v časopise Škola měštanská.

Panel XII.

Církve, školství a duchovní obnova

KOSTIANTYN KUTSOV

Specifika vytváření prvních organizací podkarpatských vysokoškolských studentů-Ukrajinců (Rusínů) v meziválečném Československu v letech 1920–1926

Jedním z kladných důsledků připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice byla možnost pro místní mládež získat vzdělání na vysokých školách mladého státu. Během dvacátých let 20. století byla Praha prakticky jediným studijním centrem podkarpatských a prešovských studentů Ukrajinců (Rusínů). Právě v Praze vznikla ve školním roce 1920/21 jejich první profesní sdružení:

- 1) Karpatoruský studentský kroužek „Vozrožděnjje“ (4. listopadu 1920), který brzy po svém založení přijal rusofilskou národnostní a jazykovou orientaci;
- 2) Sociální studentský svaz podkarpatských Rusínů (později Svaz sociální pomoci rusínských studentů Podkarpatské Rusi, 24. dubna 1921), který v prvních letech své existence oscilloval mezi autochtonním rusínismem a ukrajinoфильstvím.

Právě konfrontace na poli národnostní a jazykové identity, která se ustálila v letech 1920–1926, zůstala hlavní překážkou pro konsolidaci podkarpatských studentů v Československu po celé následující období.

VIKTOR KICHERA

Státní a řeckokatolické školství na Podkarpatské Rusi v éře Československa 1919–1939

Tento kontext je pro studii nezbytný, protože od dob Rakouska-Uherska bylo základní školství v rukou řeckokatolických obcí a samotné školy patřily diecézi. S přechodem k Československu prošlo školství na Podkarpatské Rusi státní modernizací, mimo jiné prostřednictvím reforem Ministerstva školství a národní osvěty v Praze. Obecně to vyvolávalo i konflikty, které se úřady snažily řešit pronájmem škol od církve a jmenováním státních učitelů s odpovídajícím platem, někdy i výstavbou nových státních škol v regionu. Archivní dokumenty obsahují zajímavé informace o metodách, které úřady používaly k omezování církevního školství, od administrativních a finančních omezení až po úplné zrušení řeckokatolických škol a jejich případnou přeměnu na školy státní, ale také mnoho informací o výstavbě nových škol.

JURIJ DANILEC

Pravoslavná církev na Zakarpatsku v poválečné krizi druhé poloviny čtyřicátých let 20. století

Na konci druhé světové války se pravoslavná církev na Zakarpatsku ocitla ve složité institucionální a morální krizi. Maďarská vláda prohloubila institucionální rozkol mezi pravoslavnými a snažila se vytvořit samostatnou autokefální církev. V roce 1941 byl biskup Volodymyr Rajič vyhnán do Jugoslávie. Mukačevsko-prešovská eparchie byla rozdělena na dvě části, Prešov se stal součástí samostatného Slovenska. Farnosti Pražské arcidiecéze byly také bez vůdce, protože arcibiskup Savvatij byl v koncentračním táboře Dachau za křtění pražských Židů. Po osvobození Podkarpatské Rusi zahájila Rudá armáda a sovětské vedení okamžitý proces k připojení tohoto území k SSSR. Na Edvarda Beneše vyvíjeli tlak, aby podepsal příslušnou smlouvu a vzdal se Podkarpatské Rusové ve prospěch Sovětské Ukrajiny. Již v říjnu 1944 zorganizovali představitelé pravoslavné církve a místní rusofilové cestu do Moskvy, kde žádali připojení Zakarpatska k SSSR ve formě samostatné republiky a začlenění místních pravoslavných pod Ruskou pravoslavnou církev. Významná část pravoslavného duchovenstva stála na rusofilských pozicích a aktivně se zapojila do sovětizace regionu. Sovětské úřady po převzetí pravoslavných pod svou kontrolu je využily k likvidaci řeckokatolické církve. Obdrželi většinu kostelů a polovina řeckokatolických kněží konvertovala na pravoslaví. Druhá část byla většinou potlačena. Opozice v pravoslavné církvi byla eliminována represemi. Episkopálního vikáře, opata Feofana Sabova, zabili sovětské vojáci, asi 10 kněží poslali do táborů. Z Moskvy byl dosazen biskup Nestor Sidoruk, který byl agentem sovětské tajné služby. V rámci sovětizace byla zkonfiskována většina klášterních a farních pozemků. Duchovenstvo bylo vystěhováno z církevních budov. V církevním prostředí vládl strach ze zatčení, zákazu bohoslužeb a obvinění z protisovětské činnosti.